

Clifford Geertz:

Què fou la revolució del Tercer Món?

in: *L' Espill* (Universitat de València ; Edicions Tres i Quatre), ISSN 0210-587X, no. 19 (spring 2005), pp. 6-21.

online source:

<http://roderic.uv.es/bitstream/handle/10550/34586/L'ESPILL19.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Using this text is also subject to the general HyperGeertz-Copyright-regulations based on Austrian copyright-law (2001), which - in short - allow a personal, nonprofit & educational (all must apply) use of material stored in data bases, including a restricted redistribution of such material, if this is also for nonprofit purposes and restricted to a specific scientific community (both must apply), and if full and accurate attribution to the author, original source and date of publication, web location(s) or originating list(s) is given ("fair-use-restriction"). Any other use transgressing this restriction is subject to a direct agreement between a subsequent user and the holder of the original copyright(s) as indicated by the source(s).

HyperGeertz@WorldCatalogue cannot be held responsible for any neglect of these regulations and will impose such a responsibility on any unlawful user.

Each copy of any part of a transmission of a HyperGeertz-Text must therefore contain this same copyright notice as it appears on the screen or printed page of such transmission, including any specific copyright notice as indicated above by the original copyright holder and/ or the previous online source(s).

Què fou la revolució del Tercer Món?

Clifford Geertz

Començaré amb la citació d'un passatge d'un assaig d'Irving Howe (publicat el 1954 i que ha estat inclòs en el volum *Fifty Years of Dissent*) titulat força premonitòriament «The Problem of U. S. Power»:

El fet cabdal és que vivim encara en una època revolucionària. L'impuls revolucionari ha estat contaminat, corromput, ha perdut tremp, està desmoralitzat, se l'han apropiat els enemics del socialisme. Tot això és veritat. Però l'energia que hi ha darrere d'aquest impuls perviu. Ara esclata en un lloc del món ara en un altre. No pot ser esborrat totalment. A tot arreu, tret dels Estats Units, milions d'éssers humans, i sens dubte la majoria d'aquells que tenen un sentit polític mínimament format, viuen per aconseguir alguna mena de canvi social. Els treballadors d'Europa són conscientment anticapitalistes, les poblacions d'Àsia i Amèrica del Sud [i podria haver-hi afegit: del Pròxim Orient i

d'Àfrica] són antiimperialistes. Aquestes són les energies dominants de la nostra època i qui n'assolesca el control, siga de forma legítima o distorsionada, triomfarà.

Entre 1945 i 1965 si fa no fa aparegueren al món —depèn del càlcul que en fem—, cinquanta-quatre nous estats independents, amb fronteres, capital, exèrcit, dirigents, polítiques i nom distintiu. Entre 1965 i la fi del segle n'aparegueren, depenent també una mica de com i qui hi comptem, uns cinquanta-set estats nous més. Tots els grans imperis colonials —el britànic, l'holandès, el francès, l'espanyol, el portuguès, l'americà, l'alemany, l'australià i (arran de la guerra del Pacífic) el japonès i (arran de l'esfondrament del comunisme) el rus— s'han dissolt, la majoria d'una manera relativament pacífica. En alguns casos —com ara l'Índia, Algèria, el Congo Belga, les Índies Orientals, Kenya i Indo-xina—, enmig d'esclats esgarrifosos de violència generalitzada. Un sistema internacional format per uns seixanta membres oficialment reconeguts (la Societat de Nacions estava constituïda a l'inici per quaranta-dos països; després se n'hi afegiren setze més, i caldria comptar-hi també Estats Units i un parell més de recalitrants), ha estat substituït per un altre que, segons el recompte més recent de membres de l'ONU, consta

Clifford Geertz, antropòleg de gran projecció internacional, és professor emèrit de l'Institute for Advanced Study de Princeton (EUA) i autor, entre altres obres, de *Available Light: Anthropological Reflections on Philosophical Topics* i *Works and Lives: The Anthropologist as Author*. L'origen d'aquest article (publicat a la revista *dissent*, hivern 2005) és una conferència dedicada a Irving Howe, pronunciada a la City University de Nova York el novembre de 2004.

de cent noranta membres. El món ha estat redefinit, refundat i reestructurat en el decurs de poques dècades. Hi ha hagut, sens dubte, una revolució. Però quina mena de revolució –què hi va ser capgirat, i en quina direcció–, això no s’ha comprès, ni es comprèn encara, del tot.

De fet, la seua dimensió i transcendència, allò que significa per al nostre futur comú, semblen avui menys clares que quan es va iniciar, quan la *grandeur* infinita dels principis, pròpia de totes les transformacions polítiques que trenquen motlles en l’època moderna, es revestia amb una densa simbologia d’autoafirmació, progrés, solidaritat i alliberament. Pels dies de la Conferència de Bandung de final dels anys 1950 i començament de la dècada de 1960, els carismàtics líders-herois –Nehru, Sukarno, Nasser, Nkrumah, Ben Bella, Kenyata, Ho, Azikwe, Lumumba, Nyerere, Mohamed V, Solomon Bandaranaike, aclamats per dirigents del «dos i mig» com ara Zhou Enlai, Tito i Castro– projectaven una visió intensa de nacionalisme radical, neutralisme davant la Guerra Freda, oposició col·lectiva a l’imperialisme occidental i progrés material del tipus gran salt endavant. Una visió que havia d’esclatar quan es va fer palesa la diversitat d’interessos, la varietat dels rerefons històrics i la incoherència de les interpretacions del món que teòricament acollia. En deu o quinze anys féu acte de presència una generació de dirigents durs i de visió més limitada –Bokassa, Suharto, Gowon, Marcos, Bumedian, Mobutu i Indira Gandhi arribaren al poder entre 1965 i 1966; Hassan II i Ayub Khan poc abans; Gaddafi, Assad pare i Idi Amin una mica després– que substituï la mobilització popular i l’entusiasme nacional per les pressions i el càlcul d’un poder basat en la dis-

ciplina. Aquest enfocament, d’altra banda, que era en bona mesura producte dels equilibris d’aliances i del mercadeig d’ajudes de les grans potències que féu possible la difusió de la Guerra Freda enllà d’Europa i les seues intrusions i intensificacions regionals, no durà gaire. Deixant de banda uns quants vestigis del passat o nostàlgics, com ara Mugabe o Nijazov, i també rareses aïllades del tipus Than Shwe o Ben Ali, la majoria dels líders actuals d’uns estats que ja no són tan nous –Mbeki, Buteflika, Abdullah, Obasanyo, Manmohan Singh, Mkapar, Yudhoyono, Karzai, Mohamed VI, Salih, Macapagal-Arroyo, Assad fill, i fins i tot equilibristes de situació com ara Sharon i Musharraf– són més aviat polítics de gestió circumspectes adaptats a l’entorn, i no petits leviatans o *superstars* amb vocació de presència internacional.

Fóra una equivocació, però, concloure que s’ha tancat el cercle, que l’impuls revolucionari de què parlava Howe, «les energies dominants de la nostra època», ha deixat les coses, a la fi, com estaven, tret d’algun canvi purament cosmètic. Certament, alguna transformació s’ha esdevingut en la manera com funciona el món, o com no funciona, al llarg dels més de quaranta anys que es van escolar entre la partició de l’Índia i la caiguda del Mur de Berlín, i el procés continua, per camins diversos, ben visible, amb esclats intermitents. El problema és que, presoners de categories d’anàlisi dissenyades per a una política menys multiforme i menys dispersa i atrapats en percepcions bàsicament errònies de la nostra pròpia situació («el problema del poder dels Estats Units»), només tenim idees molt esquemàtiques, i a més quasi sempre dubtoses, sobre el contingut de la «transformació» evocada.

El meu interès per tot això, per saber què han aconseguit en termes de realitats pràctiques formacions com ara Istiqlal, Merdeka, Uhuru, Swarakh i la resta, i per la rellevància de tot plegat en la direcció general de les coses, deriva, per descomptat, de la meua implicació molt estreta i personal com a antropòleg —un antropòleg nord-americà, amb compromisos i preocupacions nord-americans— que ha treballat en i sobre la Indonèsia i el Marroc postcolonials al llarg de gairebé tota la seua carrera, que coincideix amb la independència d'aquests països. Vaig arribar a Indonèsia el 1952, una mica més d'un any després de la fundació de la nova república. (Hi vaig arribar, de fet, el dia del primer intent de colp anti-Sukarno, que amb el seu *élan* habitual La Veu del Poble —«tot llengua i res d'orelles»— sufocà amb les seues emissions a les escales del Parlament.) Al Marroc, hi vaig anar per primera vegada el 1963, poc després que Hassan II, el príncep daurat de la bona societat del país, arribàs sobtadament i sonada al poder, brandant la tradició i perseguint els malcontents del rerepaís. (El seu pareheroi, Mohamed V, havia desaparegut tot just amb una mort estranya, prematura i políticament desestabilitzadora.) Des de llavors vaig anar i venir entre l'un i l'altre país, tant físicament com en l'atenció de la meua recerca, mentre que tots dos miraven de trobar el seu camí en un món esquinçat i tan volàtil i esmunyedit com ells mateixos. A Indonèsia, l'hipernacionalisme populista hi deixà pas a l'assassinat en massa de bàndols enfrontats, que al seu torn deixà pas a una *Gleichschaltung* militar, que al seu torn deixà pas a una política de bandositats boirosa i cada vegada més dispersa, amb una forta càrrega ètnica. Al Marroc la restauració reial fou seguida per un parell

d'intents espectaculars de colp d'estat, que estigueren a punt de reeixir, a càrrec d'ajudants renegats i d'estudiants de les acadèmies militars, per l'exercici implacable de la revenja del sobirà i per una expansió d'aires imperials cap al Sàhara, que deixà pas a moviments dubitatius i indefinits cap a una quasi-monarquia quasi-constitucional i quasi-democràtica.

Aquesta mena de formació *in media res* («i ara, què?»), particularment quan es combina amb la preocupació per lligar allò que s'esdevé davant nostre amb desenvolupaments d'arreu, semblants però diferents, i d'ací l'interès, dóna lloc inevitablement a un tret particular i peculiar del pensament i el caràcter i, especialment, quan hom es fa gran, a una urgència desesperada de resumir el que no es pot resumir i d'ordenar el que no es pot ordenar. Trobar sentit enmig de tota aquesta confusió és, per descomptat, una tasca formidable. Però no és, em sembla, una tasca desesperada, i això per diverses raons.

En primer lloc, la majoria dels estats nous, o relativament nous, i sobretot els més rellevants, tenen a hores d'ara una trajectòria contrastada, han deixat enrere mig segle, si fa no fa, de canvis espasmòdics i diversificats, però que tanmateix obeeixen a una pauta determinada. Els estils polítics, que no són simplement els règims i els governs, que passen, com els seus líders, amb el titulars dels diaris, començaren a prendre forma amb els rudiments, si més no, d'estructures i d'entrellats ben definits. La «construcció de la nació» [*Nation-building*], l'eslògan-objectiu dels anys cinquanta i seixanta, potser és encara més hipotètica que real en la majoria de llocs o una tapadora espúria que amaga un separatisme endèmic. Les comunitats imaginades potser

són sobretot imaginàries. Però pràcticament a tot arreu s'han desenvolupat procediments específics, propis de cada lloc, de plantejar reivindicacions i d'enfrontar-s'hi («la forma com funcionen les coses ací»). Només cal estar-se uns pocs mesos a Indonèsia o al Marroc (i gosaria dir també que a Nigèria, l'Índia, Sudan o les Filipines; als Grans Llacs Africans, al Sahel, al Caucas, o a l'Àsia central dels països acabats en «stan») per adonar-se clarament de com funciona específicament la col·lisió d'interessos i el joc de poder, amb independència de com siga d'amorfa i de dividida la societat, l'estat o el cos nacional.

En segon lloc, l'impuls central que inspirà el moviment cap a la revolta i la independència potser s'ha aturat, s'ha desviat o s'ha esfilagarsat, però plana encara sobre la vida col·lectiva, com a rerefons general, com un marc, present en part i en part imaginat, d'esperances i expectatives. La idea del desenvolupament, és a dir, l'impuls cap a la modernitat tecnològica i el creixement econòmic sostingut; l'integralisme, és a dir, la fusió política de pobles i territoris sota un govern actiu i responsable; i el particularisme, és a dir, l'articulació cultural d'una personalitat social original i singular, funcionen encara com a propòsits inspiradors de l'existència nacional, i si no són realitats, almenys són ambicions. El *take-off* econòmic, la sobirania efectiva i la creença en l'existència d'un poble cohesionat són encara els mites dels nous estats, postcoloniais, del Tercer Món: el canvi social evocat per Howe, que orienta la vida de milions de persones, d'una manera explícita o tàcita, però en tot cas indefugible.

En tercer lloc, i aquest és el punt més crític a parer meu, tot això —la formació d'estils polítics diferenciats i consolidats,

l'alentiment de la construcció nacional i la persistència dels ideals alliberadors— s'esdevé en el context d'una reestructuració global propiciada per la descolonització i el desmembrament dels imperis. La designació de capitals, la fixació de fronteres i la multiplicació d'actors, la redefinició general del catàleg mundial, configuren l'entorn de conjunt en el qual funcionem avui tots plegats, els *nefos* i els *oldefos* (les noves forces, emergents, i les velles, establertes fa molt de temps), com li agradava dir-ne a Sukarno.

La dinàmica irregular i difusa d'aquest paisatge capgirat no sols amenaça de desbordar la nostra capacitat de controlar-la, sinó que defuig, o gairebé, les categories amb què treballa el nostre enteniment. I així cal considerar aspectes com ara la urbanització desbocada (el Caire tenia 2 milions d'habitants als anys cinquanta i en té 16 avui; Bombai, 4 milions i ara 14; Lagos, 300.000 i ara 10 milions; i això per no parlar de Shangai, Ciutat de Mèxic, Bangkok o São Paulo), les migracions a gran escala i multidireccionals (20 milions d'indis viuen fora de l'Índia, uns quants centenars de milers dels quals al nord de Nova Jersey; hi ha quasi un quart de milió de turcs a Berlín, i 40.000 a Amsterdam; l'arribada de gent del Tercer Món representa dues terceres parts de l'augment de població anual als Estats Units, i la totalitat a Califòrnia; el 90 per cent dels residents als Emirats Àrabs Units són estrangers; només Déu sap quants xinesos viuen avui a «ultramar»), l'explosió, un rere l'altre, com si fossen focs units per lligams invisibles, de focus de violència ètnica i etnoreligiosa molt arrelada (Rwanda, Sri Lanka, Aceh, Dārfūr) i de microguerres per la definició de fronteres (Timor, Kaixmir, Txetxènia,

Eritrea, Bougainville, Rio de Oro). No és tan sols que siguin inadequades les nostres polítiques, anàlisis i explicacions. És que resulta inadequat l'equipament conceptual que fem servir per a pensar-les.

Un simple experiment mental, concret i elemental, ens ajudarà a fer-nos-en càrrec. Imaginem tot allò que calia que fes *ab initio*, d'entrada, el nou estat prototípic del darrer mig segle, acabat de sorgir d'un passat colonial en desús, desdibuixat, i que es trobava de sobte enmig d'un món de conflicte intens, implacable, entre grans potències. Havia d'organitzar o reorganitzar un sistema econòmic feble i desbaratat, «subdesenvolupat»: aconseguir ajudes, estimular el creixement econòmic, endegar tota mena de polítiques, relatives al comerç, a la reforma agrària, a l'ocupació industrial o a la fiscalitat. Havia de construir o reconstruir un conjunt d'institucions polítiques populars (almenys de cara enfora) i culturalment comprensibles: una presidència o el càrrec de primer ministre, un parlament, partits, ministeris, eleccions. Havia d'establir una política lingüística, fixar els àmbits i competències de l'administració local, generar un sentiment general de ciutadania –una identitat pública i un sentiment de poble– a partir d'un garbuix de particularismes ètnics, religiosos, regionals i racials. Havia de definir, per complicat que fos, les relacions entre la religió, l'estat i la vida secular; entrenar, equipar i dirigir unes forces de seguretat professionals; consolidar i codificar un ordre legal altament dispers i molt lligat al costum; desenvolupar un sistema d'ensenyament primari àmpliament accessible. Havia de combatre l'analfabetisme, l'expansió urbana desordenada i la pobresa; controlar el creixement de la població i els seus moviments; modernitzar l'atenció de

salut; administrar les presons; recaptar impostos; construir ferrocarrils; tenir cura de la premsa. I això era tan sols el començament. Calia organitzar una política exterior. Calia aconseguir una veu pròpia al sistema, cada vegada més vast i atapeït, d'institucions transnacionals, supranacionals i extranacionals. Calia repensar les actituds envers les civilitzacions metropolitanes, odiades i estimades alhora, però de cap manera oblidades –Londres, París, Amsterdam, Madrid– i calia recuperar el seu llegat, de vegades l'únic sistema quasi-modern que hi havia al país, i això volia dir, entre altres coses, capgirar el nacionalisme, convertir-lo d'ideologia resistent i reactiva de separació (*allò que no som*) en la imatge persuasiva d'una comunitat natural, orgànica, històrica (*allò que som*), capaç de fer tractes, de desenvolupar-se, d'establir aliances pràctiques. En un mot: Mazzini modernitzat. Fou una època estimulants i atrafegada. No pot sorprendre que fos seguida per èxits ambivalents, tombants precipitats, decepcions cruels i, massa sovint, daltabaixos sagnants.

Si la proposta d'un estat prototípic, estàndard, del Tercer Món exigeix un esforç massa gran d'imaginació –que bé pot ser, atesa l'enorme heterogeneïtat d'una categoria que inclou l'Índia, Tunísia, Guinea Equatorial, Belarus, Laos, Qatar, Sud-àfrica, Surinam, Iemen, Myanmar o Vanatu–, podríem considerar el cas d'un dels meus referents específics, Indonèsia. Als anys cinquanta el contacte amb la dinàmica de la vida pública en aquell país menava a la incredulitat. Què era Indonèsia? Un arxipèlag allargassat, dispers i irregular amb sis mil illes grans, petites i microscòpiques, les fites del qual foren fixades pel radi d'acció mercantil dels navegants holandesos als

segles XVII i XVIII; llar d'uns cinc-cents grups ètnics grans i centenars de petits, amb demarcacions i definicions incertes i mòbils; un país amb tres, quatre o cinc-centes llengües, segons el criteri del recompte; amb musulmans, catòlics, protestants, hindús i els anomenats «animistes» (ara ascendits a «indígenes»); amb una minoria comercial xinesa, una altra de raça papú, àrabs residents, indis immigrants. I, per descomptat, amb presència d'una munió d'economistes, empresaris, tècnics, diplomàtics, turistes, periodistes, espies i antropòlegs occidentals, tots els quals tractaven, deien, només d'ajudar («deixe'm que li explique com...»). Posar-hi en marxa una nació, per utilitzar aquest terme desgastat i imprecís, enmig de tot això, era una aspiració grandiosa i, ahora, una empresa desesperada.

Ara bé, si el País de Sota els Vents (com en deien els portuguesos) sembla extrem o massa complicat, podem considerar el meu altre cas de referència, menys pertorbador per a tothom i més compacte i homogeni. Si Indonèsia havia de produir alguna mena d'existència col·lectiva a partir d'un poti-poti de llengües, costums, religions i situacions locals, ajuntades per atzar, el Marroc, en canvi, que era en teoria un regne però en realitat un camp de brega on s'enfrontaven caps locals violents i amb tirada a les bandositats, havia de definir-ne una en relació amb el rerefons més ampli d'una civilització regional dotada de més continuïtat («el Nord d'Àfrica», «el Magrib», «l'Occident àrab»), però que havia estat dividida diplomàticament per França, Espanya, Itàlia i Gran Bretanya en batlies administratives més o menys arbitràries, a penes estructurades i escassament arrelades. Colonitzat durant cinquanta anys, i no al llarg de dos segles i mig, i araboberber i

musulmà de cap a cap (tret d'una minoria comerciant jueva que s'autoexilià tan bon punt existí l'opció israeliana), el Marroc, que és un seguit de microsocietats enclavades en oasis, planures i ports de muntanya i no un conjunt de comunitats de cultura escampades en illes, comptava amb una vida política una mica menys febril. La seua vocació d'esdevenir una nació era una mica menys temerària. Tanmateix, davant la necessitat de respondre si fa no fa a les mateixes exigències imperioses, a coses que calia fer, i a més immediatament, hi respongué, o tractà de respondre, amb una barreja semblant de fórmules heretades, martingales locals, arranjaments per sortir del pas i institucions copiades.

És en aquest sentit emblemàtic, icònic, i de cap manera com a casos estàndard, com a mitjana estadística (cosa totalment fora de lloc ací, davant una distribució tan irregular i discontinua, que aplega en realitat una col·lecció de singularitats i situacions altament peculiars) que aquests dos països poden servir, bé que convenientment adobats i analitzats, com a tipus, com a expressions diagnòstiques, com a exemples de fet de la revolució del Tercer Món: com allò que els biòlegs de les granotes, els cucs i la mosca de la fruita anomenen «sistemes model». Allò que els fa adequats en aquest sentit no és (o no és sols) la seua complexitat etnoreligiosolingüística o les seues fronteres culturalment arbitràries i determinades des de fora. Això ho tenen en comú pràcticament amb totes les excolònies. (Penseu en l'Índia, Nigèria, Myanmar, Líban o Papua-Nova Guinea). És la seua experiència compartida d'un fenomen comú, característic no sols d'aquests països, sinó fins a cert punt de gairebé qualsevol *nefo* i cada vegada més, a mesura que les masses es posen en movi-

ment, també d'alguns *oldefos* suposadament més cristal·litzats. Es tracta de la dissociació d'allò que a l'Occident modern hem convingut a considerar, d'ençà del tractat de Westfalia, com a formes pràcticament sinònimes i equivalents de realitats col·lectives connaturals i coincidents, articulades internament, i generades endògenament: «estat», «nació», «poble», «país», «societat» i «cultura». Tot això, que són els conceptes clau de la descripció i la comprensió política moderna, els marcs últims de la lleialtat, la identitat, la pertinença, la sobirania i el suport, que apareixen en els mapes com a espais acolorits i en el nostre vocabulari amb noms convencionals, avui no sols manca cada vegada més de sentit i aplicació, sinó que no evoluciona cap a la generalització i la consolidació, sinó tot el contrari.

La visió unitària del liberalisme clàssic (John Stuart Mill: «És en general una condició necessària de les institucions lliures que els límits del govern siguin bàsicament coincidents amb els de la nacionalitat»; Ernest Barker: «Sorgeix un esquema mundial d'organització política en el qual cada nació és també un estat i cada estat és també una nació» [dec aquestes citacions a Walker Connor, un dels pocs politòlegs contemporanis, gairebé tots wilsonianes estrictes, no subjugats per aquella]) apareix en un món d'Indonèsies i Marrocs –i també de Congos, Iraqs, Sri Lankas i Geòrgies– com un somni intel·lectualista d'abans del diluvi. La divergència i la irregularitat, la pluralitat i el solapament, el desajustament de categories i la confusió de lleialtats sembla que no hagen de desaparèixer mai, igual que l'enorme varietat de formes polítiques (penseu en Singapur, Nepal, Xipre, els Emirats Àrabs Units o Aràbia Saudita). Fos el que fos la revolució del Tercer Món, no ha

estat, com es va prometre, una força homogeneïtzadora.

Per descomptat, els estats-nació considerats «desenvolupats», «madurs» o «moderns» d'Europa i Amèrica del Nord no han estat sempre les mònades «un país, una llengua, un poble» de la imatge que presenten tant per a consum intern com exterior. Si de cas han arribat a ser-ho, ha estat bastant recentment i no sense trajectòries accidentades. Eugen Weber ha mostrat el procés lent, complicat i incomplet a través del qual es van transformar «pagesos en francesos». Linda Colley ha mostrat alguna cosa de semblant pel que fa a l'aparició dels «britànics» a partir dels anglesos, els escocesos i (cosa més aviat incerta) els protestants irlandesos en el marc de les aliances i oposicions religiosoculturals del segle XVIII. I fins i tot sembla que Mazzini va dir que s'havia fet Itàlia però calia encara fer els italians. La cristal·lització de turcs, serbis, búlgars, romanesos i hongaresos enmig de la barreja otomana-habsburguiana, amb l'aparició consegüent de problemes de minories i majories d'una complexitat temible, forneix exemples més recents, gairebé proverbials. Canadà i Estats Units, tots dos àrees de colonització, amb una població diversificada, realment mai no han estat sinó agrupacions només imaginàriament compactes, en termes racials, ètnics, culturals i geogràfics, acoblades peça a peça i representades després, no sense esforç, com a entitats naturals fixades i irreductibles. I així tants i tants casos, per no dir res d'«Alemanya», «Espanya» o «Brasil».

Siguen les que siguin, però, les il·lusions i la credulitat programada que implica, o la propaganda tipus *Blut und Boden* adreçada cap endins, la concepció d'un món integrat per pobles consolidats repartits en territoris

discrets i estats indissolubles —els *plébiscites de tous les jours* implícits de Renan—, es desenvolupà amb rapidesa creixent al llarg del període que, potser prematurament, anomenem modern i es materialitzà de la manera més completa, supose, i certament més apassionada, en les nacionalitats en marxa de les dues guerres mundials. I és aquest ordre de coses, real o suposat, allò que la revolució del Tercer Món ha fet veure menys com un punt final d'una evolució, el focus d'atracció cap al qual convergeixen o haurien de convergir totes les formacions estatals, que com una mena d'*ancien régime* que trontolla, que dóna mostres d'obsolescència, i que apareix com un cas particular. Com a imaginari i representació —una figuració ideològica de l'«esquema mundial d'organització política» de Barker—, el mapa de l'era colonial, en el qual un petit nombre de nacions ben formades, bàsicament d'Europa occidental, projectaven les seues institucions i identitats cap a països informes, societats irregulars i pobles exòtics, va fer més per obscurir fins a quin punt aquest esquema era realment hipotètic, arbitrari i provisional (recordem allò que es va dir respecte de l'Índia britànica, «la il·lusió de la permanència») que per materialitzar-lo o fer-lo efectiu. L'imaginari imperial, per usar aquesta terminologia a la moda, era exactament això: un ensomni contrafàctic dissenyat per encabir una munió de situacions estranyes i de partícules d'allò més divers dins d'un conjunt manejable de categories normalitzades, organitzades com caps, àmplies i familiars.

La raó per la qual les revolucions i separacions de 1949 a 1991 han transformat tan profundament la nostra manera de pensar el món polític i han alterat, fins al punt que ho han fet, els procediments ha-

bituals d'actuar-hi, de defensar els nostres interessos o de promoure els nostres ideals, tanmateix, no hem d'anar a cercar-la simplement en les recombinacions de les ciutadanes i els governs, o fins i tot en els desplaçaments de legitimitat que han propiciat, en els canvis dels mapes. Allò que les ha fet tan transformadores és el conjunt d'idees, equívocues i contradictòries, de doble tall, que van impulsar-les i per raó de les quals s'han assolit gairebé a tot arreu els seus indeterminats resultats: allò que, per donar-li un nom, podem anomenar «la paradoxa nacionalista».

Paradoxa perquè la base ideològica a partir de la qual els aspirants a nous estats, o en tot cas els líders, aspiraven a la independència —«Llibertat!», «Merdeka!», «İstiklal!»— era, per descomptat, la mateixa afirmació d'una coincidència àmplia i intrínseca de la nació, l'estat, el país, la cultura i el poble en la qual les potències imperials (incloent-hi també Rússia, sota la disfressa soviètica) havien prestat suport a les seues pròpies pretensions d'identitat i sobirania, legitimitat i autogovern. La interpretació de la difusió com a «taca d'oli» del nacionalisme del Tercer Món des de l'Amèrica Llatina bolivariana, via Europa i Estats Units, i llavors de nou cap a Àsia i Àfrica, a partir dels corrents tumultuosos de la lletra impresa, una visió associada sobretot, potser, al nom de Benedict Anderson, i la interpretació de la mobilització per la modernització, que hi veu un reflex (o potser n'és la causa) de l'evolució des d'una civilització agrària centrada en els petits pobles cap a una civilització industrial i urbana, a la manera d'Ernest Gellner, bé poden plantejar problemes històrics i contenir simplificacions polèmiques. Però el fet que l'avantguarda del Tercer Món va bastir els seus

arguments i programes a partir d'una versió reelaborada de la mateixa concepció de la nacionalitat integral que s'havia fet quallar, o almenys es maldava per fer quallar, a Gran Bretanya, França, Espanya, Bèlgica, Rússia i Holanda, que la van promoure en terres llunyanes, això queda molt clar, com també l'ambigüitat que procedint d'aquesta manera van introduir en les seues lluites i en els resultats volàtils, estranys i imprevistos, que se'n seguiren.

Novament els països que em serveixen com a referent del sistema-model valdran com a exemple de tot això, i faré servir textos anteriors meus, més elaborats, relatius a la seua història, breu però intensa.

A Indonèsia les primeres cinc dècades d'independència foren una successió de compromisos ideològics fermes i apassionats –nacionalista, comunista, pretorià, islamista– tots els quals han maldat per fixar el país a una identitat única i definida. Tots han fracassat i cap (tret potser del comunista en la seua forma original, i només tal com s'expressava literalment) no ha desaparegut. I tots han propiciat, a la fi, un sentiment encara més fort de diferència i desunió. Si la temptativa de construir un estat nació viable i espiritualment cohesionat ha tingut més èxit potser en un altre lloc, a Indonèsia, si més no fins ara, ha estat un projecte elusiu, espasmòdic, fracassat.

El moviment independentista indonesi prengué força bàsicament, en imitació general dels models europeus, als anys vint i trenta del segle passat. Sota la direcció teatral de Sukarno –un sotstinent de gran eloqüència, sens dubte– era un moviment radicalment unitari en una situació radicalment pluralista. Aquesta és una definició (o un fet) aplicable, com he dit, al conjunt de la història política de la república. Durant els

anys cinquanta i la primeria dels seixanta, l'intent de proveir un fonament conceptual per a la noció integral de la nació (una barreja estranya i bigarrada de simbolisme nativista indojavanès, socialdemocràcia holandesa i populisme camperol de tipus maoïsta) s'esmicolà a poc a poc davant les pressions combinades del conflicte de bàndols, de les tensions induïdes de la Guerra Freda i, no en darrer terme, de l'impacte desigual del canvi econòmic en les diverses regions, escampades i discontinües, de l'arxipèlag. Algunes es van veure afavorides, d'altres marginades, i tot plegat donà origen a un fort sentiment d'injustícia distributiva entre les regions riques en recursos (petroli, fusta, minerals), d'on sortien les exportacions, i Java, illa densament poblada, on hom consumia les importacions pagades gràcies a les primeres. (O, si més no, això és el que hom pensava: un diari nacional habitualment tranquil fou tancat a final dels anys cinquanta per haver publicat a la primera pàgina, sense cap comentari afegit, un simple gràfic on es mostrava això.)

El 1958, després que les primeres eleccions havien demostrat l'enorme divisió interna (els nacionalistes, els islamistes i els comunistes s'havien repartit el vot a parts més o menys iguals, tot i que hi havia més de quaranta partits que eren versions i contraversions dels altres), esclatà la rebel·lió oberta contra el govern de Jakarta en diverses regions. Sukarno l'esclafà i substituï el govern parlamentari per la seua famosa, o infame, «democràcia guiada». Cap al final dels anys seixanta el país es trobava fins a tal punt assetjat pels conflictes partisans de matís cultural que, després d'un intent de colp de palau a Jakarta, es veié submergit en un immens i terrible bany de sang. Hi van morir centenars de milers de persones,

i molts altres milers s'exiliaren o foren empresonats. Un govern militar autoritari, allò que el general Suharto en va dir suggestivament el «Nou Ordre», prengué el poder a Jakarta. Tanmateix, tot i que Suharto s'apartà del desventurat populisme de Sukarno i implantà el rigor disciplinari de caire militar, continuà basant la idea de país i el seu projecte en el mateix tipus de coordinació sintètica i simbòlica, culturalment eclèctica, que hi havia instaurat Sukarno. I quan, al seu torn, Suharto caigué, després de trenta-cinc anys de govern autoritari, la violència promoguda des del poder i el conflicte ètnic, regional i religiós feren novament grans estralls arreu del país.

És sobrer fer la crònica d'aquest procés en les seues darreres fases, que es pot trobar als diaris: els avalots, les bombes, les insurreccions i la catàstrofe de Timor (producte, si més no en part, de l'enorme confusió de components de nació, estat i cultura comprimits en l'espai d'una única illa, petita i dividida colonialment); la recuperació del govern parlamentari i les eleccions; la ràpida i atabaladora successió al cim del poder, on han passat en poc temps un tecnòcrata de formació alemanya vagament musulmà i vagament nacionalista, un clergue islàmic abrandat, erràtic, cec i progressista, l'arrogant, evasiva i tradicionalista filla gran de Sukarno, i ara un buròcrata militar reservat i circumspecte de Fort Benning i Leavenworth. I, per descomptat, hi van tenir lloc també les atrocitats jihadistes de Bali i Jakarta (de cap manera alienes a algunes formes de diferència de trencament). El país encara es manté, almenys fins ara. Però això té més a veure amb la gestió dels xocs i les discontinuïtats de què està fet —que malda per esmussar i desviar, i amb els quals fa malabarismes desesperats— que

amb l'esforç reeixit per alinear-les o subsumir-les dins d'una *grande solidarité* (Renan, novament).

Marroc, ja ho he dit, no era el poti-poti de llengües, religions, pobles, cultures i hàbitats d'Indonèsia, ni va viure la mateixa successió de megaprogrames ideològics concebuts per donar-li identitat, sentit i una posició al món. El seu problema, més aviat, era la definició d'una identitat, compacta i original, en el context d'una formació social historicouniversal difusa i que l'encerclava (alguns dirien que l'ofegava), allò que Samuel Huntington —supose— definiria, bo i aixecant la il·lusió poble=cultura=entitat política a un nivell superior, com una «civilització»: l'anomenat món àrab. Allò que defineix al Marroc no són ni els seus límits, que són de fet porosos i poc marcats, i en alguns punts disputats, producte de negociacions externes entre potències foranes, ni la seua especificitat cultural, que amb prou feines marcaria una diferència enfront d'altres nous estats del seu voltant, com ara Mauritània, Algèria, la resta del Magrib àrab occidental, fins i tot el decandit i escampat Sahel, en què penetra, i que el penetra, cap al sud i cap a l'est. Allò que defineix al Marroc és la presència, al seu centre i al seu vèrtex, d'una institució peculiar i ambigua, que és alhora arcaica, tradicional, pertinaç i que s'ha reestructurat de cap a cap: la monarquia alauita.

Tampoc en aquest cas caldrà entrar en detalls: la llarga i semimítica història de la monarquia («Alauí» és el nom de la dinastia regnant), que remunta als dies de l'Espanya àrab; la seua supressió sota el protectorat francès; la restauració com a força efectiva després de les confuses lluites del moviment per la independència, dividit i desorganitzat, menys massiu i menys excitat que

l'indonesi; la successió del santificat rei-heroi Mohamed V pel seu fill, l'implacable Hassan II, i d'aquest pel nét, el desdibuixat i lleugerament reformista Mohamed VI. La qüestió és que, si allò que defineix a Indonèsia independent és una successió incompleta (i que potser, encara que això ja ho veurem, no es completarà) d'impulsos vers la consolidació nacional, allò que defineix al Marroc posterior al Protectorat (si més no fins ara) és la monarquia o, més exactament, la persistència de la monarquia, aquesta institució tan singular i que singularitza el país.

La peculiaritat de la monarquia no és la seua existència com a curiositat tradicionalista única al Magrib, enmig de tota una sèrie de règims d'arribistes controlats per militars (Gaddafi, Ben Ali, Buteflika, al-Bashir, Ould Taya), sinó el fet que s'haja mantingut malgrat els grans daltabaixos i les transformacions —modernització, mobilització política, descolonització, autofirmació col·lectiva, racionalització administrativa, govern popular— que han marcat, encara que siga parcialment i irregular, allò que he anomenat la revolució del Tercer Món. Hi ha d'altres monarquies al Tercer Món, però són o bé productes de la manipulació colonial tardana, com és el cas de Jordània, Aràbia Saudita i el Golf, o bé recialles cerimonials d'un passat llunyà, com a Tailàndia, Butan, Cambodja o Tonga. La monarquia marroquina no és ni una simulació ni un residu. És alhora formalment sobirana i efectiva en la pràctica. Gairebé tots els investigadors, estrangers o autòctons, que han reflexionat sobre la vida política del país s'han plantejat essencialment la mateixa pregunta: què és allò que l'aguanta, a la monarquia i als seus representants, en un món d'eleccions, parlaments,

ideologies, empreses, periòdics, sindicats i partits polítics? Què fa un príncep com els dels Mèdici en un segle com aquest?

Les respostes, per descomptat, són complexes, i a més no s'han donat del tot. Però una cosa que sens dubte fa la monarquia o, més exactament, la posició que ocupa i el paper que representa, i que a més fa emfàticament, és singularitzar la població, i amb la població també l'espai, on pren cos la nacionalitat o la ciutadania o la condició de súbdits, en una paraula, la «marroquinitat». Alhora «rei» (*malik*), cap del govern amb seu a Rabat dirigit de manera totalment secular des del palau, i «comanador dels creients» (*amir l-mu'minin*), cap sagrat i carismàtic de la comunitat religiosa que l'envolta (l'*umma* local), el monarca fa el país. I no per decret i ni tan sols per la força de les armes, si bé tant una cosa com l'altra hi han tingut un paper gens menyspreable, sinó a través de la xarxa de lleialtats i adhesions constituïda entorn seu i que controla des de dalt. El país té fronteres, una capital, una burocràcia, una personalitat internacional, un exèrcit i un nom. Però allò que el fa real no és ni l'especificitat cultural, ni la solidaritat col·lectiva, ni tan sols un territori ben definit, sinó l'abast de la projecció personal del rei, en la mesura que en té efectivament i la desplega.

Certament, aquest camí cap a la transformació d'un espai geogràfic en un ens polític no ha estat plàcid, gradual, harmònic o consumat. D'altra banda, tampoc es pot dir això del que ha seguit Indonèsia, amb els seus moviments a batzegades cap a la unificació simbòlica i la instauració d'un sistema de creences omnicomprensiu. Tanmateix, fins ara el Marroc, deixant de banda alguns intents sonats d'assassinat, ha conegut una densitat de crisis una mica menor. El tron

s'ha pogut anotar èxits: la integració més o menys pacífica de Tànger i l'antiga zona espanyola al nou estat; la contenció dels desafiaments tribalistes al poder central; el sotmetiment, violent o no, d'intel·lectuals republicans i militars renegats; i sobretot, pel seu caire espectacular i massiu, la «marxa verda», instigada i dirigida pel rei, que fou una incursió a peu de milers de marroquins normals i corrents que van travessar una línia fronterera ja caducada cap al Sàhara espanyol. De tota manera, les fonts mateixes de la fortalesa de la monarquia esdevenen, alhora, l'origen de les seues dificultats, que són grans i creixents, pel que fa a mantenir la seua posició com a centre ordenador d'una possible nació.

Concretament, a mesura que avança la dispersió de la població marroquina enllà de la seua indefinida pàtria i creix l'apassionada politització de l'islam del Nord d'Àfrica —una cosa segueix l'altra, quan els musulmans tradicionalistes es troben projectats devers indrets no preparats històricament per acollir-ne la fe i afirmar-ne la identitat—, es troben sota pressió tant els fonaments tradicionalistes-seculars com els carismàtics-religiosos del poder reial. A hores d'ara viuen a Europa més de dos milions de marroquins (de més de trenta milions, encara que les xifres varien molt): 900.000 a França, 270.000 a Bèlgica i Holanda, 170.000 a Itàlia, 90.000 a Alemanya i (fàcticament, a la vista d'esdeveniments recents) uns 220.000 a Espanya. Per bé que tenen tendència a esdevenir residents a l'estranger, més que no treballadors temporers, envien al país —les xifres són insegures i variables— quasi 200.000 milions de dòlars cada any (i això deixant de banda les operacions irregulars). A més, centenars de milers retornen periòdicament a casa travessant

el Mediterrani, una mar cada vegada més petita, en un trajecte que a hores d'ara és quasi tan sols un viatge amb ferry. Tot plegat altera la faç del país. (En comparació, de l'ètnicament intricada Indonèsia, només n'ha emigrat l'1 per cent, enfront del 10 per cent del Marroc, i tot i això les quatre cinquenes parts s'han instal·lat en llocs tan a la vora com Malàisia i Singapur.)

És una qüestió oberta en quin grau l'autoritat del rei s'imposa encara a aquests súbdits resituats, i l'ansietat religiosa que sembla originar el fet de tractar de viure com a musulmans en un context no musulmà planteja qüestions encara més greus. Els recents atacs terroristes a Casablanca i a Madrid (el govern de Rabat detingué alguns centenars de ciutadans sospitosos de tenir relació amb l'un, amb l'altre, o amb tots dos, i els espanyols n'han detingut desenes més), així com l'aparició d'una dissidència política de base profundament religiosa —xeics sufis i *mulla* salafistes— dona a entendre que el manteniment de l'autoritat i el control sobre una comunitat que s'ha dispersat d'aquesta manera, i no diguem ja l'intent de fer-ne una nació unificada, és una empresa com a mínim complicada, fins i tot per a un príncep sacralitzat.

La paradoxa nacionalista —el fet que una sèrie de moviments laxament interconnectats i d'inspiració similar que pretenien alliberar unes comunitats polítiques (suposadament amagades rere la superfície artificial del mapa colonial) sota la divisa d'un poble, un país, una cultura, hagen conduït precisament a la desconstrucció dels principis que els havien conformat— potser no és, ben mirat, del tot sorprenent. Al cap i a la fi, les revolucions, si són reals, troben el camí per a produir just el contrari d'allò que havien estat les intencions declarades.

Indonèsia i Marroc són tan sols casos representatius, exemples únics però àmpliament il·lustratius del procés general que ha generat el món convuls i irregular que és el nostre. Sudan, amb els seus conflictes racials, religiosos i ètnics aparentment inacabables, arrecerats al seu perímetre de línies en la sorra, pateix alhora d'una diversitat indonèsia i d'una indefinició marroquina, sense gaudir no obstant de l'esbalaïdor eclecticisme de la primera ni del monarquisme generador d'un centre del segon; a més, a diferència d'Holanda en el cas indonesi i de França en el marroquí, Sudan ha estat més o menys totalment abandonat per Gran Bretanya, que se l'havia inventat originàriament, en gran mesura per als seus propis fins. Sri Lanka, amb la guerra civil congelada entre tàmls i singalesos que dura ja més de quaranta anys, és una versió binària del pluralisme indonesi on gairebé la meitat de la població ha d'avenir-se, d'alguna manera, a viure com una minoria permanent, que és el mateix que els passa als indis a Fidji, als xinesos a Malàisia, als negres a Guyana i als sunnites a l'Iraq. A Rwanda, a Burundi i al nord-est del Congo, faccions tribalitzades, arbitràries i artificials, travessen en un sentit i en l'altre fronteres territorials, que són igualment arbitràries i artificials, i escampen una violència permanent i omnipresent. Una cosa semblant s'esdevé al nord del Caucas i al sud de Filipines. L'Índia i Nigèria són aglomeracions geogràfiques i els pobles que en són part integrant –panjabis, bengalís i tàmls; iorubès, ibos i fulani-hausas– s'estenen de manera difusa enllà de les fronteres del país. Singapur i Taiwan són fragments culturals. Myanmar i Líban, vestigis administratius. I pel que fa a aquest suposat monopolista del poder, de la legitimitat i de l'expressió

cosmopolita que tant fascina els teòrics de la política seguidors de Weber i els radicals de café, és a dir, «l'Estat», cal dir que l'enorme varietat de les seues formes i expressions i la diversitat de règims que acull i de polítiques que suporta, fa que la seua idea mateixa, com a tal, siga elusiva, malapta, proteica i problemàtica. Hom parla sovint d'estats fracassats, d'estats delinqüents, de superestats, de quasi-estats, d'estats-escenari, d'estats disputats, d'estats orfes, de presumptes estats i de microestats; de tribus amb bandera, de comunitats imaginades i de règims d'irrealitat. Xina és una civilització que tracta de ser un estat, Aràbia Saudita és un negoci familiar disfressat d'estat, Isarel és una fe inscrita en un estat, Iran és –hipogràficament– una teocràcia populista. I qui sap què és Kirguizistan, fora d'una adreça postal o una destinació turística?

Hi ha també les anomenades organitzacions «internacionals», públiques i privades, de regulació i d'ajuda, aparegudes després de la Segona Guerra Mundial en gran nombre, i amb molta varietat, que malden per promoure algun tipus de relació efectiva entre aquests llocs i poblacions o per evitar que els seus capdavanters es tallen el coll els uns als altres, i que, a la vista dels problemes a què s'enfronten i dels mitjans que hi entren, potser fóra millor d'anomenar-les «trans», «extra» o fins i tot «contra-nacionals».

Nacions Unides, originàriament un intent de restaurar i eixamplar la malagunyada Societat de Nacions, ha demostrat que és més un dispositiu complicat, de vegades reeixit, més sovint frustrat, per aconseguir acords *ad hoc* davant crisis *ad hoc* que no pas la institucionalització de l'autodeterminació, la seguretat col·lectiva i el supergovern d'un estat mundial que hom va

concebre a la Conferència de San Francisco. (Com passa amb el nacionalisme mateix, en resta el llenguatge fundacional: forçat, abstracte, nostàlgic, una mica fantasmal. Roméo Dallaire, el general canadenc que exercia el comandament de les forces de l'ONU durant la catàstrofe de Rwanda el 1994, ha remarcat amb el punt just d'amargura que les frases utilitzades per l'assemblea de l'ONU a l'hora d'abordar aquesta crisi i les que empra a hores d'ara per a abordar la crisi de Sudan, una dècada després, són essencialment idèntiques —«reafirmant el seu compromís [diuen les resolucions] amb la sobirania, unitat, integritat territorial i independència de [Rwanda/Sudan]»... la qual cosa és una mena de broma macabra quan el que es tractava de fer realment era posar dempeus una coalició provisional d'estats africans desganats, governs occidentals que preferien restar-ne al marge, organitzacions no governamentals que treballaven sobre el terreny i algunes agències especials de ONU com a dic de contenció davant l'onada d'assassinats, violacions, rapinya i etnocidi.)

I pel que fa al Mercat Comú Europeu, després Comunitat, després Unió —els sis membres inicials es convertiren en quinze i després en vint-i-cinc—, el panorama és semblant. Dels somnis de postguerra de constituir una mena de superestat neocarolingi amb el Tractat de Roma, passant pels ajustaments pragmàtics i les distincions de Maastricht (els «pilars», la «subsidiarietat»), fins a l'expansió cap al sud, el nord i l'est, enllà de qualsevol coincidència ni que siga aproximada d'història, cultura, institucions polítiques i societat (Letònia?, Malta?, Xipre?, Turquia?), el procés ha estat també el pas de la fabricació d'unitats a la navegació de la diferència. Quelcom de semblant es

pot dir de l'evolució de les institucions econòmiques extra o contranacionals que començà amb Bretton Woods i que continuà amb els tractats comercials, les multinacionals, els programes d'ajust i tot el ventall de cimeres i clubs, fins a arribar al conjunt actual de formes de mobilitat accelerada del capital, el treball, l'organització i la tècnica al qual al·ludim, de manera més aviat vaga, amb el nom de globalització. La multiplicitat, «el món en fragments», és allò que ens envolta a hores d'ara, tard i d'hora.

Així, per circumscriure de moment tot això i evitar una conclusió: on es troba ara, una mica més de cinquanta anys després de l'assaig de Howe (amb la seua esperança característica davant-la-història), allò que ell no hauria acceptat mai de dir-ne la seua «problemàtica», el Problema del Poder Nord-americà? Els objectius immediats dels seus atacs de llavors: McCarthy («pot sofrir derrotes, però l'esperit polític que personifica no desapareixerà»), l'*ikeisme* («el petroli prioritari, reducció d'impostos a les grans empreses, saqueig dels recursos nacionals, acceptació d'un exèrcit de reserva de quatre o cinc milions de desocupats... por, covardia, sospita, antiintel·lectualisme, faxxenderia, desconfiança, denúncies» [*ikeisme* fa referència a Ike, diminutiu aplicat a Eisenhower, n. del t.] i «els que manen a Washington» («creuen sincerament que la força material, la riquesa, els diners, la tecnologia, el *know how*, superaran tots els obstacles; que la suma de tot això constitueix una política»), encarnaven d'alguna manera els mals evocats, l'obscuritat evocada, i compartien la convicció, que tenim també els que som tan folls per a tractar sobre els problemes del present immediat, que les polèmiques d'avui són els fets efec-

tius de demà. Però també projecten, i més profundament, la sensació inquietant que, com més canvien les coses, més ens trobem agafats en l'Etern Retorn. El Problema del Poder Nord-americà és encara, el 2004, el mateix que el 1954. Però agreujat.

És difícil per a mi, quan prove d'interpretar la meua experiència com a observador exterior al Tercer Món i com a subjecte polític al primer, tenir en compte el fet que Howe i jo no érem tan sols quasi contemporanis (ell era sis anys més gran), sinó també que entre tots dos gairebé abraçàvem tota l'extensió i la varietat de l'Amèrica que vam viure per separat. (Només ens trobàrem una vegada, en què se'ns va atorgar conjuntament –i també amb Dizzy Gillespie i Isaiah Berlin, encara que sembla increïble– un doctorat *honoris causa* a la New School. Em demanà referències d'estudis antropològics sobre «petites històries que resumeixen els sentiments d'una cultura» perquè estava treballant, em va dir, en l'ús de les anècdotes per escriptors «preurbans», com ara Leskov, Sholom Aleichem, Twain i Silone.) Ell havia crescut a la Nova York de la Gran Depressió, enmig de trotskistes, schachtmanians, gent de la YPSL [Young Peoples Socialist League] i altres espècimens urbans, i jo al San Francisco del New Deal, enmig d'*okies*, fàbriques d'armament, desplaçats japonesos i radicals rurals. Ell era arravatat, frontal i vehement i jo, més aviat vacil·lant, aproximatiu i indirecte. Però tots dos vam viure la Segona Guerra Mundial, ell a Alaska i jo al Pacífic, esperant el moment de jugar-nos-la, que finalment no arribà gràcies a la bomba atòmica. I tanmateix, el fet que les nostres preocupacions centrals, per no dir-ne obsessions, en el meu cas la transformació de l'estructura global d'identitat i diferència com a conseqüència del nou

paper públic de les veus disperses i particulars d'Àsia, Àfrica, Amèrica Llatina i la perifèria europea, i en el seu –per citar-lo una vegada més– «la tragèdia del poder americà que esdevé més terrible i aterridor cada dia a mesura que la comunicació entre Amèrica i la resta del món es fa més i més incerta, esporàdica i amarga», el fet que aquestes obsessions convergesquen a hores d'ara fins al punt que ho fan és quasi tan inevitable com sorprenent.

A mesura que el poder americà ha anat augmentant al llarg del darrer mig segle fins a esdevenir la «superpotència» única (Estats Units representa avui gairebé un terç del PNB mundial i dues cinquenes parts de la despesa militar total, i encara en controla o supervisa una bona part de la resta), i a mesura que l'heterogeneïtat interna del país, sempre molt gran, s'ha fet encara més gran i ha esdevingut palesa, pren embranzida i floreix un nacionalisme molt tancat, que expressa el desig que tot torne a ser com mai no va ser en realitat, i un imperialisme de gestió, l'esperança d'un control i una coordinació més enllà del nostre abast i del nostre dret. Com deia Howe en el seu article de 1954 (un article del moment i alhora premonitori):

S'ha desenvolupat en aquest país tal concentració de poder i riquesa, s'han obertes tantes possibilitats noves, que Amèrica s'ha aïllat cada vegada més de la resta del món... El poder potencial del país, la importància sense precedents que atorga... a l'acumulació i l'eficiència, la seua incapacitat literal d'entendre i el refús irat a compartir les pautes de pensament dominants a Europa i al Tercer Món [en realitat va escriure «Àsia», però crec que el canvi li hauria complagut], tots aquests factors... fan d'Amèrica un colós de

poder solitari... convençut sincerament que només amb la imposició de la seua voluntat pot salvar-se el món. Però el món es resisteix a la seua voluntat; no pot fer una altra cosa, encara que deixàs de banda les seues pròpies respostes. □

Traducció de Gustau Muñoz

Col·lecció Assaig

1. *Història. Entre la ciència i el relat*
FRANÇOIS DOSSE
Traducció d'Anna Montero
216 pp. – 11 €
2. *Reflexions sobre la violència*
JOHN KEANE
Traducció de Carles X. Subiela
226 pp. – 11 €
3. *El descrèdit de la modernitat*
NEUS CAMPILLO
396 pp. – 13 €
4. *El totalitarisme. Història d'un debat*
ENZO TRAVERSO
Traducció de Jordi Muñoz
246 pp. – 11 €
5. *Un país de ciutats o les ciutats d'un país*
JOSEP SORRIBES
206 pp. – 11 €
6. *Foucault: un il·lustrat radical?*
JOSEP ANTONI BERMÚDEZ I ROSES
298 pp. – 11 €
7. *Utopística. Les opcions històriques del segle XXI*
IMMANUEL WALLERSTEIN
110 pp. – 11 €
8. *Alacant contra València*
EMILI RODRÍGUEZ-BERNABEU
242 pp. – 11 €
9. *Literatura, món, literatures*
JOAN F. MIRA
148 pp. – 10 €
10. *La ment captiva*
CZESLAW MILOSZ
Traducció de Guillem Calaforra
338 pp. – 20 €
11. *Els noms de la història*
JACQUES RANCIÈRE
Traducció de Ferran García-Oliver i Antoni Furió
158 pp. – 11 €

PUBLICACIONS DE LA
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

c/ Arts Gràfiques 13 - 46010 València

tel. 96 386 41 15 - fax 96 386 40 67

www.uv.es/publicacions - publicacions@uv.es